

JASPER DEKKER

MET HET VERLEDEN IN DE RUG

Vijftig jaar
Mr. Hans
van Mierlo
Stichting

“

Je hebt het
verleden niet
achter de rug,
je hebt het
in de rug.

– HANS VAN MIERLO

INHOUDS OPGAVE

Voorwoord

Inleiding 6

Hoofdstuk 1

Wat is een wetenschappelijk bureau van een politieke partij?

De voorgeschiedenis van het instituut
Van 'kennismakelaar' tot 'hoeder van de ideologie'
Conclusie

Hoofdstuk 2

Mr. Hans van Mierlo Stichting: Vijftig jaar wetenschappelijk bureau D66

Van overleven tot opbouwen (1972-1979) 13
De eerste tekenen van zelfstandigheid (1980-1989)
De kanteling van uitvoeringsorgaan naar
onafhankelijk bureau (1990-2001)
De crisis en het dieptepunt (2001-2006) 29
De wederopstanding van het
wetenschappelijk bureau (2007-2016)
Van dienstbare naar kritische vriend (2017- 2022)
Conclusie

Hoofdstuk 3

De geschiedenis van de VMS in perspectief

De 'luis in de pels': De Wiardi Beckman Stichting en de PvdA
Een dienstbaar Wetenschappelijk Instituut voor het CDA
De Teldersstichting en de VVD
Conclusie

Hoofdstuk 4

De hedendaagse functies van wetenschappelijk bureaus

Het wetenschappelijk bureau in het politieke krachtenveld
Op naar de ideeënstrijd

Slotwoord

Eindnoten 38

Bronnen en Interviews 41

Inleiding

Als politici druk zijn met de waan van de dag, proberen de medewerkers van de wetenschappelijk bureaus van de politieke partijen in Nederland de inhoudelijke koers te bewaken. ‘Meer dan het hart van de partij, vormen zij het brein, misschien wel het geweten’, schreef de Volkskrant daarover in 2018.¹ Vandaag schrijft menig politiek betrokkene aan de wetenschappelijk bureaus de functie toe van ideologische slijpsteen en hoeder van de idealen. Een mooi ideaal, maar de werkelijkheid blijkt ook weerbarstig. Want een politieke partij kan niet te ver weglopen van haar eigen politieke filosofie. Meebuigen met publieke opinies kent een grens. Op de momenten dat de wetenschappelijke bureaus, die over het algemeen opereren op gepaste afstand van het politieke geweld, uit hun schulp kruipen om hun partijen aan te spreken op hun gedrag leidt dat meer dan eens tot spanning en frictie.

In de recente geschiedenis is de afstand tussen politieke partijen en hun denktanks kleiner geworden, onder meer onder druk van de toegenomen macht van de media.² Een interne partijdiscussie wordt in de media immers al snel een ruzie. Het risico op negatieve publiciteit maakt dat de partijleiding, zeker ten tijde van electorale neergang of regeringsdeelname, vaak de touwtjes wat strakker in handen neemt. Het zou weleens zo kunnen zijn dat partijen steeds minder zitten te wachten op een al te onafhankelijk en kritisch bureau, terwijl het interne debat, de tegenmacht en de gefundeerde kritiek van wetenschappelijke bureaus zo hard nodig is om partijen scherp te houden.³ Juist in het Nederlandse versplinterde politieke landschap vraagt menig kiezer naar een duidelijke politieke visie, naar een groter verhaal. Een scherpe democratie vergt scherpe politieke partijen.

Wetenschappelijk bureaus hebben dus een belangrijke functie te vervullen. In de drukte van het bestaan en de snelheid van het politieke toneel kunnen zij de trage vragen stellen, de controversiële onderwerpen bestuderen. Nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen signaleren en wetenschappelijke inzichten volgen, en die dan weer vertalen naar

de politieke context. Met daarbij altijd in het oog de waarden, politieke koers en beleidskeuzes die passen bij de partijideologie. En ze doen meer dan kritische rapporten schrijven en het gedachtegoed bewaken: menig wetenschappelijk bureau organiseert debatten, symposia, schrijft mee aan verkiezingsprogramma's en neemt op allerlei manieren informeel deel aan discussies binnen de partij. Ook onderhouden ze veelal contacten met verwante onderzoeksinstituten, in binnen- en buitenland. Daarmee vormen wetenschappelijk bureaus een brug tussen de politiek, de wetenschap en de samenleving. Het maakt ze onmisbaar voor een politiek ‘die lijdt aan de tirannie van het moment’.⁴

Het is tegen deze achtergrond dat we in dit boek terugblikken op de geschiedenis van het wetenschappelijk bureau van D66, vandaag de Mr. Hans van Mierlo Stichting. Hoe hebben de Mr. Hans van Mierlo Stichting en haar voorgangers door de jaren heen invulling gegeven aan hun functie? En welke functie vervult zij eigenlijk vandaag, in een tijd waarin de waan van de dag regeert? Het vijftigjarig jubileum van het bureau vormt voor ons de aanleiding om de geschiedenis in te duiken: in 1972 kreeg de wat toen nog heette ‘Stichting Wetenschappelijk Bureau D’66’ voor het eerst publieke financiering, via een subsidie die de overheid instelde.

In de decennia na 1972 heeft het bureau veel verschillende gedaantes aangenomen, onder uiteenlopende namen. In chronologische volgorde passeren is dit boek de Stichting Wetenschappelijk Bureau D’66, het Kenniscentrum en de Mr. Hans van Mierlo Stichting de revue. Om het vervolg van deze geschiedenis goed te kunnen volgen, is het dan ook goed om te weten dat de term ‘stichting’ (met een kleine letter) verwijst naar het wetenschappelijk bureau van D66 door alle jaren heen, inclusief het bestuur van de stichting. De term ‘wetenschappelijk bureau’ verwijst ook naar het gehele instituut, zoals dat ook bij andere partijen bestaat. Soms zien we alleen de term ‘bureau’: dat verwijst naar de medewerkers van de stichting die het dagelijks werk verrichten – vaak, maar zeker niet altijd, letterlijk achter hun bureau.

De ontwikkeling die de stichting in de afgelopen vijftig jaar heeft doorgemaakt, is onlosmakelijk verbonden met de unieke geschiedenis van D66 als politieke partij. De partij onderging een gedaantewisseling van pragmatisch tot sociaal-liberaal en dat was niet zonder slag of stoot. We zouden zelfs kunnen stellen dat oeverloos discussie voeren over de pragmatische dan wel de ideologische grondslag van de partij

hetgeen is dat D66'ers het meest aan elkaar bindt. Voortdurend bood de beweging van de pendule tussen pragmatisch en ideologisch, meer of minder ruimte aan het wetenschappelijk bureau. Op welke momenten kon de stichting effectief zijn? Wat waren de kantelmomenten? En welke beslissingen bleken later doorslaggevend? Het vergt een bredere reflectie op de functie van wetenschappelijke bureaus en hun positie in het politieke krachtenveld om deze vragen goed te kunnen beantwoorden. Dat vult ook een leemte als zodanig: wetenschappelijke bureaus zijn structureel onderbelicht in de wetenschappelijke literatuur en het publieke debat. Onterecht, want zoals we zullen zien, is het een instituut met de nodige invloed.

We kijken naar de geschiedenis van de Mr. Hans van Mierlo Stichting langs twee assen. De eerste as beschrijft de positie van de stichting ten opzichte van de partij D66. De relatie tot de partij is niet altijd probleemloos geweest – in tegendeel. In sommige fases in de geschiedenis nam de partijtop een socialiserende of corrigerende houding aan ten opzichte van de stichting; op gepaste tijden kon de stichting zelf tegenmacht organiseren. Niet zelden zag de politieke top van D66 de stichting het liefst als steun bij de uitvoering van partijfuncties. Wat betreft die functies maakt de politicologische literatuur onderscheid tussen functies die traditioneel voorbehouden zijn aan politieke partijen en functies die denktanks over het algemeen uitoefenen. Tot die eerste categorie behoren taken als verkiezingsprogramma's schrijven en congressen organiseren; tot die laatste behoren onderzoek doen en beleid evalueren. Het wetenschappelijk bureau van D66 heeft tijden gekend als voornamelijk een uitvoeringsorgaan dat partijpolitieke functies vervulde en tijden als een onafhankelijke denktank die zich zeer kritisch opstelde. Ook de formele organisatie veranderde door de tijd heen, via wijzigingen van de statuten. De uiteinden 'sterk hiërarchisch tot 'sterk autonoom' vormen dan ook de eerste as in dit verhaal.

De tweede as gaat over het *soort onderzoek* dat het bureau voortbracht. Werkten de collega's op het bureau op sommige momenten in de geschiedenis vooral (mee) aan beleidsmatig onderzoek met een pragmatische insteek, op andere momenten publiceerden zij eerst en vooral ideologische reflecties en visies. Zulke fases zijn veelzeggend over de modus operandi van de stichting en over haar rolopvatting. Want ben je als wetenschappelijk bureau van een politieke partij nou eerst en vooral een kennismakelaar? Of zet je het instituut neer als de hoeder van het gedachtegoed? Zoals we zullen zien, was nogal eens de factor tijd hierbij doorslaggevend. Studies op de korte termijn met concrete oplossingen voor urgente maatschappelijke kwesties raakten minder vaak aan ideologie dan lange termijn onderzoek met een visie voor de kwesties van morgen. Een andersoortig onderzoek leverde dan ook een andersoortige bijdrage aan de opinievorming binnen D66.

Op cruciale momenten in het verhaal over vijftig jaar Mr. Hans van Mierlo Stichting zullen we de assen invullen, om het karakter van een bepaalde periode in een oogopslag zichtbaar te maken. De plek op de as is enerzijds gebaseerd op de wetenschappelijke literatuur, onderzoek in het archief van de stichting en interviews met betrokkenen. Anderzijds is een analyse van de thema's in het politiek-wetenschappelijk tijdschrift van de stichting, *Idee*, de bouwsteen voor de positionering. We gaan langs maar liefst zes periodes in de geschiedenis van de stichting. De keuze voor deze indeling mag wel pragmatisch genoemd worden: ze volgen de wisselingen van de opeenvolgende directeuren. Maar daarnaast heeft elke periode duidelijk om een andere invulling van de functie en rol van de stichting gevraagd.

In haar beginperiode in de jaren zeventig bouwde de Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66 (SWB) een functie op als coördinator van de zogeheten werkgroepen die D66 uit het electorale slop moesten trekken (1972-1979). In de jaren tachtig bleef dat zo, maar onderstonden

ook de eerste kaders voor een meer autonome positie (1980-1989). In de jaren negentig vond een kentering plaats: de SWB ging zo autonoom mogelijk bijdragen aan ideeënvorming op de langere termijn, meer op afstand van D66 (1990-2001). Van 2001 tot 2006 verkeerde de SWB, net als D66, in een tijd van crisis en bezuiniging. Daarna bouwde de stichting, omgedoopt eerst tot ‘Kenniscentrum D66’ en later tot de Mr. Hans van Mierlo Stichting, opnieuw de fundamenten voor een zelfstandig onderzoeksprogramma, maar was ze ook dienstbaar aan de wederopbouw van D66 (2007-2016). Sinds 2017 is de VMS bewogen naar autonomere onderzoeksactiviteiten en een kritischere houding.

In hoofdstuk 1 verkennen we wat een wetenschappelijk bureau van een politieke partij eigenlijk is. Waar de wet vereist dat het wetenschappelijk bureau van een Nederlandse politieke partij ‘een rechtspersoon is die uitsluitend of in hoofdzaak politiek-wetenschappelijk activiteiten verricht’ voor een partij, lopen de doelstellingen, methodes en de relatie met de moederpartij van de verschillende bureaus in de praktijk nogal uiteen.⁵ Over het algemeen leggen de bureaus vanuit een bepaald ideologisch perspectief verbanden tussen politieke en maatschappelijke kwesties enerzijds en bevindingen uit de wetenschap anderzijds. Ze richten zich op de middellange termijn en roeren zich in het debat binnen en buiten de partij. Menig bureau geeft een tijdschrift uit, publiceert studies, organiseert bijeenkomsten én scholing in het gedachtegoed. Om de zijnsvraag van wetenschappelijke bureaus te beantwoorden, gaan we in dit hoofdstuk langs hun voorgeschiedenis, de geschiedenis van hun financiering en hun gedeelde – en ongedeelde – karakteristieken.

Hoofdstuk 2 is veruit het langste hoofdstuk in dit boek. Hierin staan de verhalen uit de zes periodes in de geschiedenis van de stichting, zoals hierboven al genoemd. In de conclusie van het hoofdstuk staan drie overkoepelende lessen uit vijftig jaar geschiedenis en een visie op wat de ‘ideale’ relatie tussen de politieke partij D66 en haar wetenschappelijk bureau zou kunnen zijn. Dit illustreert dat de verandering in het soort onderzoek en de functie van de stichting tijdgebonden waren. De voorbeelden, anekdotes en reflecties zijn het resultaat van uitgebreid archiefonderzoek, in het bijzonder bij het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) in Groningen, en van interviews met experts en betrokkenen. Deze gesprekken vonden plaats met alle oud-directeuren van het bureau. Hun uitspraken komen door het gehe-

le hoofdstuk terug om het verhaal aan te kleden en van onderbouwing te voorzien. De informatie uit de interviews met de academici biedt de nodige context en analytische kaders. Een overzicht van alle geïnterviewden staat achter in dit boek, onder ‘Bronnen’.

Hoofdstuk 3 plaatst de geschiedenis van de Mr. Hans van Mierlo Stichting in perspectief. Daartoe vergelijken we de ontwikkelingen van de stichting tussen 1972 en nu met de wetenschappelijk bureaus van de PvdA, het CDA en de VVD, respectievelijk de Wiardi Beckman Stichting, het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en de Teldersstichting. Ook dat doen we weer langs de twee assen: de positie van de bureaus ten opzichte van hun moederpartij en het soort onderzoek van de bureaus. De vergelijking legt bloot op welke momenten de geschiedenis van de Mr. Hans van Mierlo Stichting en haar voorgangers uniek is geweest en wanneer deze juist parallellen vertoont. Zo kunnen we ook zien wat de bredere functieverschuiving is geweest van het instituut van het wetenschappelijke bureau in het politieke systeem.

Meer dan eens sprak Hans van Mierlo de woorden ‘we hebben het verleden niet achter de rug, maar in de rug.’ Het is met dat verleden in de rug dat we naar het heden en de toekomst kijken in hoofdstuk 4. Welke normatieve ideeën kunnen we ontleen aan vijftig jaar geschiedenis van het wetenschappelijk bureau van D66? Wat zijn de belangrijkste functies die de wetenschappelijke bureaus van politieke partijen vandaag de dag uitoefenen? En welke rol zouden ze in de politieke context van vandaag moeten spelen?

Van Mierlo mag zichzelf dan pragmatisch genoemd hebben, hij maakte zijn vernieuwende ideeën tot de kern van zijn politieke strijd. Dat is waar politiek in essentie over zou moeten gaan, om ideeën. Maar vandaag sluipt er iets anders in het politieke debat. Steeds meer gaan politieke partijen met elkaar een strijd aan op basis van bepaalde claims op de waarheid. De waarheid van de wil van het volk. Of de waarheid van wetenschappers en experts. En zo slagen politieke partijen er steeds minder goed in om maatschappelijke conflicten te vertalen naar ideologische concurrentie. Het resultaat is een politiek die weliswaar diep confronterend en persoonlijk is, maar ook onbeduidend en aan wezenlijke vragen over het land waarin we willen leven voorbijgaat. Het zou naïef zijn om te denken dat de wetenschappelijk bureaus dit tij zomaar kunnen keren, maar ze kunnen daar wel aan bijdragen. Daarover lezen we in hoofdstuk 4.

1972-1979

VAN OVER- LEVEN TOT OPBOUWEN

De beginjaren van het wetenschappelijk bureau speelden zich af in een onstuimige tijd. D66 was in crisis en de Stichting Wetenschappelijk bureau D'66 (SWB) was het enige partijorgaan dat nog functioneerde. Overleven was het devies. Zo had de SWB direct de grote verantwoordelijkheid om het politiek denkwerk nieuw leven in te blazen. Toen in de tweede helft van de jaren zeventig D66 wat overeind krabbelde, lukte het de SWB een centrale en faciliterende functie op te bouwen, om als kennisknooppunt binnen D66 op te treden. De relatie tussen de SWB en de partij was tussen 1972-1979 sterk hiërarchisch. De stichting oefende met name partijpolitieke functies uit. Een zelfstandige, inhoudelijke bijdrage aan de opinievorming bleef achterwege en het onderzoek dat de SWB praktisch faciliteerde was eerst en vooral oplossingsgericht, direct van nut voor actuele maatschappelijke kwesties. Dat sloot ook aan bij het pragmatische sentiment dat in grote delen van de jaren zeventig de boventoon voerde binnen D66. Zoals het slot van dit hoofdstuk laat zien, liepen sporadische pogingen om een ideologisch profiel van D66 te ontwikkelen vaak op niks uit.

De SWB als redder van politiek denkwerk

Dankzij de subsidieregeling lukte het de SWB in 1972 voor het eerst om eigenstandig activiteiten te ontplooiën. Zo kwam dat jaar het bestuur van de SWB, waarin onder andere Jan Terlouw plaatsnam, voor het eerst bijeen. Ook stelde het bestuur een eerste begroting op en werd besloten om Erwin Nypels als eerste officiële directeur aan te stellen.⁶ Nypels begon op 1 januari 1973. Gedurende de gehele jaren zeventig zou hij met een secretaresse werkzaam zijn op het bureau en zou het stichtingsbestuur op afstand zijn taken vervullen.

De nieuwe SWB-directeur opereerde in de context van een partij in crisis. Bij de verkiezingen van 1972 had D66 vijf zetels verloren en in 1973 stapte Hans van Mierlo op als partijleider. Opvolger Jan Terlouw kon een nieuw dieptepunt niet voorkomen: bij de Provinciale Staten- en gemeenteraadsverkiezingen van 1974 kreeg D66 minder dan één

procent van de stemmen. De partijorganisatie functioneerde gebrekkig, het ledenverloop was gigantisch en de financiën waren rampzalig. Kortom, de partij was op sterven na dood.⁷

Op het beruchte najaarscongres van D66 in 1974, in Marcanti Amsterdam, werd zelfs bijna tot opheffing van de partij besloten. Dit najaarscongres had maar één onderwerp op de agenda: de toekomst van D66. In de weken voorafgaand werd in de *Democraat*, het ledenblad van de partij, en in andere de media al hevig gediscussieerd door partijprominenten. Tijdens het congres liepen de emoties hoog op. Uiteindelijk nam het congres de motie om de partij op te heffen aan met 242 stemmen voor en 188 tegen. Maar dat was niet voldoende om het besluit doorgang te laten vinden: de statutair benodigde twee derde meerderheid was niet gehaald en dus bleef D66 voortbestaan.

Hoewel dit formeel gezien geen definitief einde was, bleef er de facto weinig van D66 over. Nu de ene na de andere afdeling het bijltje erbij neerlegde, besloot het congres het partijapparaat drastisch te versoberen en wel dusdanig dat alleen de administratie nog werd bijgehouden en de postbus werd geleegd. In zekere zin was het wetenschappelijk bureau het enige partijorgaan dat bleef functioneren, dankzij de overheidssubsidie.

De SWB bleek begin jaren zeventig cruciaal voor het voortbestaan van het politieke denkwerk binnen de partij. D66 moest, in de woorden van Nypels, 'overleven' en de SWB poogde, in afwachting van betere tijden, 'de kaders voor dit politiek denkwerk overeind te houden'. Alle mensen – de 300 overgebleven leden die D66 telde, niet-leden en sympathisanten – die ten tijde van deze crisis toch bereid waren zich in te spannen voor het voortbestaan van een 'D66 vonk' in de samenleving vonden onderdak bij het wetenschappelijk bureau. Nypels verwoordde de rol van de SWB in deze roerige beginjaren als volgt: 'de SWB hield de partij bijeen, de Stichting was het partijkader. Het was een overlevingsstrijd voor het overeind houden van denkkraft, ook als kader voor de herleving.'⁸

Het systeem van werkgroepen

Zij die D66 trouw bleven, konden deelnemen aan politiek denkwerk in zogeheten 'werkgroepen'. Gedurende de gehele jaren zeventig zouden ze *de plek* vormen waar politiek-wetenschappelijk onderzoek plaatsvond. Om de functie en rol van de SWB beter te begrijpen, vergen de

wergroepen enige uitleg. Het werd namelijk de hoofdtaak van de SWB om het systeem van de werkgroepen te coördineren.

In een poging om de partij nieuw leven in te blazen moest politiek denkwerk plaatsvinden in de werkgroepen. Sinds 1967 en tot eind jaren negentig had D66 veelal zo'n tien tot vijftien werkgroepen, met uitschieters naar veertig werkgroepen. Aan de werkgroepen waren zo'n 350 mensen verbonden. D66-leden, sympathisanten en deskundigen vanuit de hele samenleving kwamen periodiek bijeen om in discussie te gaan en onderzoek te doen naar een actueel maatschappelijk probleem. Dat gebeurde op een waaier aan beleidsterreinen. Voorbeelden uit de jaren zeventig zijn Volkshuisvesting en Ruimtelijke ordening, Emancipatie, Democratisering en Justitie.⁹ Het onderzoek geschiedde van onderop, op vrijwillige basis en met een nadruk op de eigen verantwoordelijkheid. Veel werkgroepleden waren mensen met vakkennis en belangwekkende maatschappelijke posities; zo was de academische wereld goed vertegenwoordigd, net als het bedrijfsleven en de ambtenarij.

De functie van het overgrote deel van deze werkgroepen was advisering en beleidsondersteuning aan de vertegenwoordigende lichamen van D66, met name de Tweede Kamerfractie.¹⁰ De werkgroepen zorgden voor gerichte en specialistische ondersteuning voor de korte tot middellange termijn, van hulp bij overheidsnota's tot publicatie van rapporten over urgente maatschappelijke kwesties. Zoals het SWB-bestuur het verwoordde: 'zowel ad hoc antwoorden en politieke stellingname voor fracties als rapporten met meer grensverleggende ideeën en beleidsprogramma beïnvloedende signatuur.'¹¹

Vaak werd daarbij reactief te werk gegaan: specifieke vragen van Kamerleden of bewindspersonen, die zelf regelmatig aanwezig waren bij de werkgroepen, vormden veelal de aanleiding voor uitgebreide studies en de publicaties die daaruit voortvloeiden. Zo droeg Nypels, die ondertussen weer Kamerlid was, in 1974 in een handgeschreven notitie enkele onderwerpen bij de SWB aan die hij graag onderzocht zag. Het was wenselijk als de Werkgroep Democratisering van het Arbeidsbestel hun discussienota over de ondernemingsstructuur zou moderniseren. Ook het huur- en subsidiebeleid in de woningbouw zou onderzocht moeten worden. Aan de notities zat een kattenbelletje van Jan Terlouw geniet, die bij de Werkgroep Binnenlandse Zaken 'gewesten c.q. bestuurlijke reorganisatie' aandroeg als thema en bij Sociale Zaken 'het

gastarbeidersprobleem'¹²

In de periodes dat D66 deelnam aan de regering intensiverde de reactieve werkwijze. In een tijd waarin de professionalisering van de ondersteuning van de Kamer en de ambtenarij nog in volle gang was, waren de werkgroepen hard nodig voor de onderbouwing en legitimering van overheidsbeleid. In een enkel geval, meestal vanwege de urgentie van een maatschappelijk probleem, vroeg het Landelijk Bestuur van D66 de SWB dan ook om ad hoc een werkgroep in te stellen. Zo vormde de SWB naar aanleiding van het rapport van de Club van Rome uit 1972 en de oliecrisis van 1973 de subgroep Energie vanuit de al bestaande Werkgroep Milieu, Gezondheidsbescherming en Technologie. Deze werkgroep publiceerde eind 1973 de nota *Van oliecrisis op weg naar een optimaal energiebeleid*, waarin een van de conclusies de volgende was:

Ook op langere termijn (langer dan 15 jaar) moet het beleid erop gericht blijven, bepaalde vormen van energieverbruik minder nodig, of overbodig te maken, aangezien met stelligheid gezegd kan worden dat ook na het verdwijnen van de directe afhankelijkheid van de olie uit het Midden Oosten energie nooit meer zo goedkoop en probleemloos verkregen zal kunnen worden als in de periode die thans voorbij is.¹³

Sporadisch, meestal een of twee binnen het hele systeem, deed een werkgroep onderzoek met een wat langere tijdshorizon. De belangrijkste voorbeelden uit de jaren zeventig waren de Werkgroepen Achtergronden van D'66 en Maatschappij-Analyse. Op verzoek van het Landelijk Bestuur en de SWB deden ze onderzoek naar de politieke uitgangspunten van D66, zoals de invulling van vrijheid en solidariteit. Dit moest de politiek-inhoudelijke meningsvorming aanjagen en tot stand brengen op de (middel)lange termijn; zorgen voor programmatische vernieuwing. Het leverde bouwstenen op voor beleidsprogramma's, politieke programma's en beginselverklaringen.¹⁴ Zoals het slot van dit hoofdstuk laat zien, speelden beide werkgroepen ook een rol in de discussie over de grondslagen van de partij, die eind jaren zeventig binnen D66 ontsprong.

Volgens Nypels waren sommige werkgroepleden in zijn tijd als Kamerlid, voor en na zijn directeurschap van het SWB, zeer nauw betrokken: 'Bij alles van enig belang dat ik in de Kamer deed, riep ik de werkgroep bijeen. Bij een belangrijk debat stonden altijd een of twee

mensen stand-by [...]. Het was echt teamwerk.' Kamerleden die op onderwerpen zelf de deskundige waren vormden een minderheid. En vaak zocht een Kamerlid zelf contact met een werkgroep of zocht zij of hij 'of er ergens al een partijstandpunt was ontwikkeld'. Ook waren er voorbeelden van Kamerleden die in samenwerking met een werkgroep een rapport of nota uitbrachten.

De uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de inhoudelijke invulling en uitvoering van het onderzoek en de keuze van de beleidsonderwerpen lag niet bij de SWB, maar in grote mate bij de werkgroepen zelf en in mindere mate bij het Landelijk Bestuur. De eigen verantwoordelijkheid maakte dat sommige werkgroepen ook proactief te werk gingen. Thema's als hoger onderwijs, sociale zekerheid en defensie werden over een langere periode bestudeerd, waarbij ongevraagd beleidsadvies en standpuntbepaling voor D66 werden uitgebracht in de vorm van nota's of rapporten. Kwalitatief functioneerden de werkgroepen uiteenlopend. Sommige leverden uit zichzelf uitstekend werk, bij anderen was het waken tegen hobbyïsme en particularisme. Voor dit kwaliteitsverschil bedacht het Landelijk Bestuur een oplossing. Naast officiële, wetenschappelijk verantwoorde rapporten en nota's, ook bedoeld voor extern publiek, bestond de rubriek 'Ter discussie': publicaties hoofdzakelijk bedoeld om de interne partijdiscussie te bevorderen. Op het voorblad stond dan ook expliciet: 'Deze brochure is bedoeld voor interne discussie binnen D'66 en geeft niet de mening weer van de politieke partij Democraten '66.'¹⁷

Tot slot hield het Landelijk Bestuur in een enkel geval ook een rapport tegen vanwege politieke gevoeligheid. Dit inhoudelijke veto werd vooral sterker na de wederopstanding van D66 vanaf het tweede deel van de jaren zeventig en kwam ook terug in artikel 64 van het huishoudelijk reglement. Werkgroepen mochten 'nimmer zelfstandig' naar buiten optreden en meningen, opvattingen en publicaties vielen onder de verantwoordelijkheid van de SWB. Het bestuur van de SWB mocht op zijn beurt niet eerder naar buiten treden 'dan na overleg met het hoofdbestuur'.¹⁸

De moeizame beginjaren van het wetenschappelijk bureau

In de tijden van crisis was de hoofdtaak van Nypels en de SWB om het werkgroepensysteem levendig te houden: discussies in goede banen te leiden en een netwerk van contactpersonen onderhouden. In de

beginjaren lukte dit alles maar zeer mondjesmaat. Nypels spreekt eerder van 'toeval' dan van echte coördinatie bij de samenstelling van de werkgroepen en de totstandkoming van publicaties in 1973. 'De toevalligheid hing vooral af van de vakmensen in de werkgroepen die op dat moment nog beschikbaar waren, er was nog geen systematiek. Het was eerst overleven en opbouwen!'¹⁹

Door de malaise van D66 waren zowel de SWB als de werkgroepen financieel gebrekkig uitgerust. Met dank aan de vervlechting van de SWB en de partij werden met de overheidssubsidie ook schulden afgelost en andere partijzaken gefinancierd. Mede hierdoor klopten meerdere werkgroepleden in de loop van de jaren zeventig tevergeefs aan bij de SWB voor reis- en onkostenvergoedingen. Sterker nog, aan leden van werkgroepen werd gevraagd bij te dragen door onkosten waar mogelijk niet te declareren. Illustratief voor de situatie is dat de SWB in 1974 een heuse 'bedelbrief' verstuurde naar de Tweede Kamerfractie, waarin ze het belang van het werkgroepensysteem benadrukte en vroeg om een betaling voor de adviezen.²⁰ In totaal werd vanuit Den Haag zo'n tienduizend gulden toegezegd.

Bovendien moest de SWB in haar opbouwfase eerst werken aan haar aanzien en de bekendheid binnen de partij. In eerste instantie wilden veel werkgroepen autonoom, zonder tussenkomst, te werk blijven gaan. De producten uit de werkgroepen hadden in de beginjaren nog een duidelijke partijpolitieke signatuur: de uitgave van rapporten en nota's ging altijd gepaard met een mediapresentatie in Nieuwspoort en de media berichten tot midden jaren zeventig over een 'D'66-rapport'. In de tweede helft van de jaren zeventig zou dit stelselmatig 'SWB-rapport of nota' worden.²¹ Gegeven de context, was de stroom van ideeën onverwacht groot. In 1973 publiceerde de SWB in totaal acht rapporten of nota's. Sommige daarvan werden bij Nieuwspoort gepresenteerd met als neven-doel de buitenwacht te laten weten: 'D66 is er nog!' Achteraf noemt Nypels als hoogtepunt van zijn tijd bij de SWB dan ook dat een partij in de verdrukking toch 'de moed had met interessante en redelijk nieuwe ideeën te komen'.

Piet van Baarsel en Peperbek

Nypels ruilde de SWB na ruim een jaar, in 1974, in voor een zetel in de Tweede Kamer. Zijn opvolger, Piet van Baarsel, was een bekend D66'er in de kringen van de Haagse afdeling van D66. Hij was betrokken ge-

weest bij de oprichting van *Peperbek*, het afdelingskrantje van diezelfde afdeling. Zijn binding met het blad zorgde voor een stimulans in de functie van de SWB als kennisknooppunt binnen de partij.

Peperbek was een bijzonder politiek maandblad dat in 1967 was opgericht door de afdeling Den Haag van D66.²² Het blad moest in eerste instantie Haagse leden op de hoogte houden van het ‘wel en wee’ binnen D66, actuele politieke ontwikkelingen én gelegenheid bieden voor discussie. De opvallende naam weerspiegelt de toon en houding van een buitengewoon eigenzinnige redactie. Met een ‘bek vol met peper’ analyseerden, beschouwden en bekritiseerden de redactieleden de politieke actualiteiten. Daarbij was, geheel in de democratische traditie van D66, openheid een belangrijk devies voor de oprichters. *Peperbek* wilde een forum zijn voor debat en ingezonden artikelen kregen voorrang boven redactionele inbreng. Wat begon als een afdelingskrantje, bereikte al snel de omstreken van Den Haag en bekendheid onder D66ers in grote delen van Nederland.

In 1974 kreeg de SWB, mede dankzij de betrokkenheid van Piet van Baarsel, een katern van acht bladzijden in het midden van *Peperbek*. De SWB-directeur nam ook plaats in de redactie van het blad voor de inhoudelijke inkleuring van het SWB-katern. Saillant detail: het katern kreeg op aandringen van het bestuur van *Peperbek* een gele achtergrondkleur om het visueel te onderscheiden van de rest van het blad. Het zou de onafhankelijkheid tussen beide stichtingen symboliseren.

Met het katern wilde de SWB de organisatie van de werkgroepen bevorderen en kennis samenbrengen. Een ander belangrijk doel was meer herkenbaarheid onder de leden: alles wat met de organisatie en prestaties van de SWB te maken had, werd zo zichtbaar voor de leden. De door Van Baarsel nieuw ingestelde SWB-werkgroep Publiciteit zou het uiterlijk van de gele pagina's in *Peperbek* verzorgen, de rapporten van de SWB van een huisstijl voorzien, nieuwe mensen stimuleren mee te werken aan SWB-onderzoek en radio en televisie-uitzendingen van D66'ers voorbereiden. Daarnaast bood het katern plaats voor verslaglegging van het optreden van Kamerleden en bewindslieden van D66. Zo beschouwde de SWB nieuwe partijprogramma's, de inbreng van politici tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen en werden ingediende moties niet zelden integraal opgenomen.

In 1977 kwam een einde aan *Peperbek*. Uiteindelijk zou de inhoud van het SWB-katern opgaan in *Idee'66*: het tijdschrift dat de SWB vanaf

1980 zou uitbrengen.

De SWB richting centrale coördinator

In de tweede helft van de jaren zeventig krabbelde D66 electoraal wat overeind. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1977 had de partij twee zetels gewonnen en in algemene zin ontstond eind jaren zeventig in de samenleving, mede dankzij de nieuwe koers van partijleider Jan Terlouw, een hernieuwde populariteit voor de Democraten. In en rondom D66 heerste weer een positief sentiment. Hierdoor stabiliseerden de partijfinanciën enigszins. De interne kennisinfrastructuur van het systeem van werkgroepen groeide en consolideerde. De SWB werd langzamerhand het centrale ontmoetingspunt voor alle leden van de werkgroepen en andere sympathisanten die bijdroegen aan het politieke denkwerk binnen D66. Daardoor verwierf de Stichting steeds meer kracht, aanzien en herkenbaarheid binnen en buiten D66.

Een drijvende kracht achter deze ontwikkeling was de nieuwe directeur Ruud Stam. Hij legde bij zijn aantreden in 1977 direct ambities op tafel. In een van zijn eerste interne notities stelde hij dat de SWB een ‘voorhoedefunctie’ moest krijgen en moest gaan functioneren als een ‘borrelend reservoir van ideeën en plannen voor de partij; gemobiliseerde denkkraft’.²³ De hernieuwde populariteit van de Democraten had volgens Stam een ‘wildgroei aan werkgroepen’ tot gevolg gehad. Toen hij zijn plannen indiende, schreef hij: ‘Links en rechts zijn werkgroepen opgericht en bijna niemand wist op een bepaald moment welke werkgroepen precies bestonden, laat staan wat de onderlinge afbakening van hun terreinen was.’²⁴ Om meer zicht en grip te krijgen stelde Stam voor om de werkgroepen sectorgewijs bij elkaar onder te brengen. Dat zou de overlap tussen werkgroepen zichtbaar maken, het werk stroomlijnen en samenwerking tussen werkgroepen vergemakkelijken. Tot slot konden zo de grote, overkoepelende maatschappelijk vraagstukken beter worden gesignaleerd.

De SWB benutte de relatief stabiele politieke periode ook om haar bestuur en organisatie te reorganiseren. Door het SWB-bestuur aanzienlijk uit te breiden, van zeven naar vijftien, werd het mogelijk bestuursleden een taak te geven als coördinator van werkgroepen. Zo werd Maarten Verwey, naast SWB-bestuurslid ook Statenlid in Noord-Holland, de contactpersoon voor de werkgroepen Volkshuisvesting en Ruimtelijke ordening, Onderwijs en CRM. Op die manier kreeg

de SWB steeds meer zicht op de werkzaamheden van de vele werkgroepen. Dit zorgde ook voor dat de inhoud van het onderzoek van de werkgroepen eenvoudiger bij de Programmacommissies terecht zou komen.

Mede dankzij deze hervormingen en de kleine groei in financiële middelen groeide eind jaren zeventig de vanzelfsprekendheid van de SWB als praktische coördinator en facilitator in het collectieve geheugen van D66. De Stichting maakte de agenda's op voor vergaderingen van de werkgroepen, onderhield een netwerk van contactpersonen en stroomlijnde alles wat met de totstandkoming van de publicaties te maken had. Het wetenschappelijk bureau was de schakel geworden in het (toekomstige) politieke denkwerk.

Ingebed in het partijkader

Waar bij de al langer bestaande wetenschappelijke bureaus van traditionele partijen als de PvdA en het CDA de autonomie voor het bureau een belangrijke waarborg was, zou de SWB zich pas in de jaren negentig onafhankelijker opstellen. In de jaren zeventig was de relatie tussen D66 en de SWB nog sterk hiërarchisch en verweven. D66 hakte de knopen door, de SWB voerde uit. Daarmee fungeerde de SWB duidelijk als een orgaan van de partij. Een treffende illustratie daarvan vormen de dwarsverbanden tussen de diverse besturen in de partij. Statutair had de SWB zeven bestuursleden: twee leden uit het Landelijk Bestuur van de partij, een lid uit de Tweede Kamer, een uit de Eerste Kamerfractie en drie leden gekozen door het congres. In de praktijk was het stichtingsbestuur, en in het bijzonder de voorzitter en de leden vanuit het Landelijk Bestuur, zeer bepalend voor het dagelijks werk van de SWB. En toen de Stichting in 1977 op zoek was naar een nieuwe directeur voor het wetenschappelijk bureau, stelde bestuurslid Herman Schaper dat de kandidaat 'best iemand kon zijn die ook voor de fractie werkt'.²⁵

De Stichting leverde geen eigenstandige, inhoudelijke bijdrage aan de opinievorming binnen D66. Zo'n taak was praktisch ook bijna onmogelijk voor een bureau van anderhalf fte, dat bovendien veelal opereerde in een context van een partij in economische en politieke crisis. Oud SWB-directeur Stam stelt daarover in het interview: 'Er was wel een tendens om meer te doen als SWB dan de werkgroepen, maar je kon niet meer dan doen dan de omstandigheden toelieten.' Een zelfstandig onderzoeksprogramma strookte bovendien niet met de functieopvatting die in de jaren zeventig aan de Stichting werd toebedeeld. De

ondersteuning van de Eerste en Tweede Kamerfracties bleef onverkort bij het bureau rusten. De opvatting heerste dan ook dat het politieke denkwerk voldoende plaatsvond in de werkgroepen en bij partijprominenten als Jan Glastra van Loon.

Onderzoek was in zeer lage mate ideologisch gedreven. D66 stond voor technische en inhoudelijke politiek. Of, zoals directeur Ruud Stam in 1980 in HP/De Tijd stelde: 'D66 is meer in de inhoud geïnteresseerd dan in de echte politiek.'²⁶ Hij voegde daaraan toe: 'Natuurlijk bedreef D66 politiek, maar niet vanuit één van de 'geloven' van de negentiende eeuw'. De werkgroepen en politici van D66 pinden zich niet vast aan dogmatische principes, maar stonden per kwestie open voor de verschillende middelen die een oplossing konden bieden.

Ondanks de algemene consensus over de functie van de SWB, drong tegen het eind van de jaren zeventig een minderheid van de bestuursleden van de SWB aan op een heroriëntatie op de functieopvatting van de SWB. Ze wezen op het belang van autonome of specifiek zelfstandige werkzaamheden vanuit de SWB. Bestuurslid Bram Breebaart wierp in een SWB-weekend, een soort heidag van het bestuur, de vraag op 'wat staat ons als SWB eigenlijk te doen?'. Herman Hutte bepleitte voor een SWB-denktank, die de samenhang tussen de verschillende voorstellen van de werkgroepen moest ontwaren. De nadruk moest liggen op 'bezinning op en een vergelijking van de uitgangspunten die ten grondslag lagen aan de activiteit van de werkgroepen'.²⁷ Uiteindelijk leidden deze discussies in de jaren zeventig niet tot concrete verandering, maar in de jaren tachtig, het volgende hoofdstuk, zou de discussie weer oplaaien en de modus operandi van de stichting enigszins veranderen.

De SWB en het 'redelijk alternatief' van Terlouw

Het is al een aantal keer benoemd in dit hoofdstuk: het werk van de SWB en de werkgroepen was veelal gericht op de korte en middellange termijn en bovendien nogal pragmatisch van aard. Op die algemene modus operandi, echter, vormde de Werkgroep Achtergronden van D'66 een interessante en zeldzame uitzondering. Dat vergt wat meer context.

Halverwege de jaren zeventig was binnen D66 de zoektocht naar een ideologisch profiel ingezet. Na de verkiezingsnederlaag van 1972 was 'mee-ontploffen' met het bestel immers achterhaald gebleken; nu moest de partij werken aan haar ideologische fundament. Onder

het leiderschap van Jan Terlouw, ondersteund door de onuitputtelijke denkkraft van Jan-Glastra van Loon, begon de partij aan een langzaam proces van zelfvernieuwing.²⁸ Terlouw vatte de taak waar D66 voor stond als volgt samen in zijn toespraak op najaarscongres van 1973: 'zelfbewuster dan voorheen, onze eigen plaats in het politieke krachtenveld afbakenen. Die plaats is er, een niet socialistische, progressieve partij, dat zijn we.'²⁹ D66 positioneerde zich zodoende steeds meer als 'een redelijk alternatief', een 'vierde stroming', naast de drie hoofdstromingen van de traditionele volkspartijen. Daarvoor moest D66 terugkeren naar haar 'liberale wortels', zich profileren als 'post-socialistisch' of nadrukkelijker uitdragen een 'eigentijdse voortzetting van de [voor-oorlogse, red.] Vrijzinnig-Democratische Bond' te zijn, de 'progressieve, sociale tak van het Nederlands liberalisme'. Geen van de etiketten zou blijvend blijven.

Het moge duidelijk zijn dat de discussie over grondslagen nogal heikel was. Onder Van Mierlo had D66 zich nooit aan een ideologie willen binden en binnen D66 was, zoals besproken, een traditie van pragmatisme ontstaan. Toen in 1977 het congres aan het Landelijk Bestuur de opdracht gaf om de grondslagen van D66 te formuleren en op het volgende congres voor te leggen, luidde dat dan ook de start in van een lang en rommelig proces.

Op het voorjaarscongres van 1978 was er nog geen concept. Het congres nam opnieuw een motie aan die het bestuur van D66 opriep een discussiestuk te maken. D66 was uitgegroeid van een 'radicaal-democratische vernieuwingsbeweging' naar een 'volwaardige politieke partij', stelden sommige leden en vond ook partijvoorzitter Glastra van Loon, zodat de eerder geformuleerde 'actiebeginselen' niet langer toereikend waren. Het werd tijd voor een heus D66-beginselprogramma. De actiebeginselen hadden al langer als inleiding bij het beleidsprogramma van D66 gestaan.³⁰ Dat programma was een soort naslagwerk van standpunten op allerlei terreinen en moest de basis vormen voor de verkiezingsprogramma's. Het zou in eerste instantie elke vier jaar worden herzien, maar al snel werd het regelmatig geactualiseerd. In de actiebeginselen stond bijvoorbeeld het als liberaal op te vatten, maar zo niet genoemde, streven naar 'vergroting van de individuele ontplooiingsmogelijkheden' centraal.

De Werkgroep Achtergronden van D'66 kreeg opdracht hier onderzoek naar te doen en een concept over te schrijven ter bespreking op

het volgende congres. Een concrete taakomschrijving formuleerde het Landelijk Bestuur echter niet. Zo schreef Aart Resoort, de voorzitter van de werkgroep, in een brief aan het Landelijk Bestuur: 'Om te voorkomen dat de werkgroep verzandt in een vrijblijvende discussieclub met vage bespiegelingen over 'achtergronden', zou ik graag van uw bestuur een duidelijke taakomschrijving of opdracht ontvangen.'³¹ Het Landelijk Bestuur was zich bewust van het feit dat met het onderwerp uiterst diplomatiek moet worden omgegaan: 'Beginselen leiden immers vaak tot dogmatiek en dat is iets waar D'66'ers een uitgesproken afkeer van hebben.' Toch kwam het bestuur in zijn verzoek niet verder dan 'opstellen van een algemene verklaring', 'die een beeld geeft van ons karakter, wortels, manier van doen en maatschappijopvatting'.

Het uiteindelijke concept *De grondslagen van D'66* bevatte 'én continuïteit én de verandering die onze partij heeft doorgemaakt, maar ook de bewustwording van de feitelijke onderstroom die D'66 vanaf de oprichting heeft gekenmerkt'.³² Belangrijke noties waren dat voor D66 democratie ten alle tijden de grondslag vormt voor politiek handelen, zowel als doel als als middel. Ook de waarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit kregen een nadere invulling.

Ter voorbereiding op het congres, beloofde SWB-directeur Stam de werkgroep een publicatie in de *Democraat*. De werkgroep verwachtte bovendien dat het conceptstuk op het eerstvolgende congres besproken zou worden, zeker ook omdat Jan Glastra van Loon meermaals bij de discussies in de werkgroepen betrokken was geweest en de tekst daarmee van de nodige statuur had voorzien.

Het mocht niet zo zijn. Vanwege 'ruimtegebrek' in de *Democraat*. En er zou uitstel komen, want eind 1978 had het congres zijn handen vol aan de voorbereidingen voor de Europese verkiezingen. De discussie en besluitvorming over de mogelijke vaststelling van de grondslagen werd tot na deze verkiezingen uitgesteld. Uiteindelijk, na ruim twee jaar interne discussie, meende het Landelijk Bestuur in 1979 dat 'alleen al de discussie op zich een belangrijke bijdrage had geleverd aan de bewustwording over wat de Democraten bindt'.³³ Een exacte formulering van grondslagen was daarom niet meer nodig, temeer, en opnieuw, omdat grondslagen 'een gewicht en karakter zouden hebben die te dicht in de buurt van dogma's kwamen'.³⁴ Wel stelde het Bestuur op het congres voor om de actiebeginstelen te actualiseren naar wat uiteindelijk *Uitgangspunten voor denken en handelen van D'66* zou worden. Hiermee

ging het congres, schoorvoetend, akkoord.

Overigens werd de Werkgroep Achtergronden bij de formulering van die uitgangspunten gepasseerd. Maar hun inspiratie op de eerdere grondsagen is wel duidelijk zichtbaar: opnieuw stonden 'vrije ontplooiing mogelijkheden, solidariteit, toekomstgerichtheid en internationale gerichtheid centraal'. Het beleidsprogramma zou tegen het midden van de jaren tachtig stilletjes verdwijnen. Al met al was de episode illustratief voor de preciaire status van 'ideologie' binnen D66.

De grondslagendiscussie zou, zoals het volgende hoofdstuk laat zien, na de dramatische verkiezingsnederlaag van 1982 opnieuw opleven.

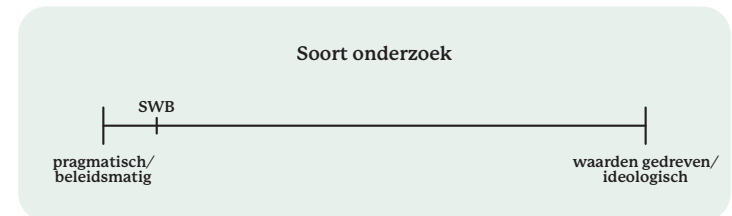
Tussenbalans

Op de as 'relatie tot de partij' staat de Stichting Wetenschappelijk Bureau D66 bijna tegen het uiteinde sterk hiërarchisch aan, maar net niet helemaal. Zoals we hebben gezien, waren D66 en de SWB zeker aan het begin van de jaren zeventig praktisch één, en hadden het Landelijk Bureau en de Tweede Kamerfractie een doorslaggevende stem in de totstandkoming van de activiteiten van de stichting. De stichting functioneerde als tussenschakel in het werkgroepensysteem en oefende daarmee grotendeels partijpolitieke taken uit. Tegelijkertijd zagen we in de tweede helft van deze periode enige signalen van een zoektocht naar meer autonomie. Zo was er de statutaire uitbreiding van het bestuur, de hervorming van het werkgroepensysteem en oplaaierende discussies over een zelfstandige onderzoeksrol. Langzamerhand bouwde de stichting een positie op als kennisknooppunt binnen D66.

Op de as 'soort onderzoek' staat de SWB bijna tegen 'pragmatisch/beleidsmatig' aan. De positie reflecteert het pragmatische sentiment dat in deze periode de boventoon voerde. Zoals we hebben gezien, voerde de stichting in deze periode geen zelfstandig onderzoeks-

programma. Een blik op het soort onderzoek dat de SWB praktisch faciliteerde, leert ons dat dit vooral oplossingsgericht en direct van nut voor actuele maatschappelijke kwesties was. Ook de factor tijd, een belangrijke graadmeter voor de plaatsing van de stichting op deze as, behelsde veelal de korte termijn. Het onderzoek was bovendien in zeer lage mate ideologisch gedreven. In de gehele periode waren het slechts één á twee van de twintig werkgroepen die sporadisch pogingen ondernamen om bij te dragen aan een mogelijk ideologisch profiel van D66. Tot slot ondersteunt een analyse van Idee de plaatsing op deze as, maar dit politiek-wetenschappelijke tijdschrift zou pas vanaf 1980 uitkomen. Het katern in voorloper Peperbek leverde bovenal informatie over de werkzaamheden van de werkgroepen.

2001 - 2006

DE CRISIS EN HET DIEPTEPUNT

Aan het begin van de eenentwintigste eeuw raakte D66 in crisis. Het eigen karakter van de partij was tijdens de Paarse kabinetten verbleekt. D66 verloor niet alleen zetels bij alle verkiezingen na 1994 – met als dieptepunt drie zetels in 2006 – maar tussen 1995 en 2000 ook nog eens 25 procent van haar leden. Stelselmatig besteedde de partij buitenproportioneel veel geld aan campagnes. Gedurende de gehele periode 2001-2006 was D66 in grote financiële nood. De vele wisselingen van partijleiders was misschien wel de duidelijkste illustratie van de derde existentiële crisis in de partijgeschiedenis. Op allerlei manieren sloop de vertwijfeling in de partij; ‘zelfs over de naam van de club’.³⁵

Onder deze erbarmelijke omstandigheden tekende zich ook het dieptepunt uit de geschiedenis van het wetenschappelijk bureau af. De electorale noodtoestand binnen D66 had nogal wat gevolgen voor de SWB. In een tijd van weinig middelen en aanzien voor de Stichting behoorde het vrije, zelfstandige onderzoeksprogramma tot het verleden. De partijtop zag meer nut en noodzaak in de ondersteuning bij partijpolitieke functies, zoals de organisatie van het congres. Zo viel het wetenschappelijk bureau terug tot een uitvoeringsorgaan van de partij, volledig geïntegreerd in het partijkader. Toch kwamen de onderzoeksactiviteiten kwamen niet geheel stil te liggen.

De reorganisatie: bittere noodzaak?

De fundamenten voor een autonomere positie van de SWB, die in de jaren negentig waren opgebouwd, bleken kwetsbaar in de nieuwe politieke en financiële context. Na overleg met de besturen van alle neveninstellingen, en met steun van het congres, zette de partijtop een verregaande reorganisatie in: de volledige integratie van het secretariaat, het opleidingscentrum én de SWB in de kaders van het Landelijk Bureau. De organisatorische en bestuurlijke integratie zou tot een efficiëntere werkwijze leiden, was de verwachting. Het landelijk secretariaat, onder

andere verantwoordelijk voor de ledenadministratie en publicatie van de *Democraat*, zou voortaan als ‘Servicecentrum’ door het leven gaan. De SWB kreeg vanaf 2002 de nieuwe naam ‘Kenniscentrum D66’.

De partijtop zag de samenvoeging van de organisatieonderdelen als een noodzakelijke bezuinigingsoperatie. Het opleidingscentrum, het wetenschappelijk bureau en het Landelijk Bureau hadden te zeer als ‘losse satellieten’ gefunctioneerd, was de gedachte. De modus operandi van het wetenschappelijk bureau, waarbinnen een directeur met een secretaresse zo’n dertig werkgroepen coördineerde en onderzoek probeerde op te zetten, zou zijn verouderd. Met meer samenhang en verplechting van organisatievorm konden expertise en capaciteit beter bij elkaar worden gebracht. Daarbinnen kon het wetenschappelijk bureau nog steeds een onafhankelijke rol spelen, aldus de partijtop.³⁶

Daar zij wel bij gezegd, dat de bezuiniging op de stichting niet *alleen* met geld te maken had. Het was ook het gevolg van de wijze waarop de partijtop tegen het wetenschappelijk bureau aankeek in deze eerste jaren na de eeuwwisseling. De top zag de nut en noodzaak van het bureau niet in en zijn aandacht ging bovenal uit naar dagelijks politiek overleven. Hierin speelden ook de ervaringen van de jaren negentig met een ‘losgezongen’ en kritisch opererend SWB een rol.

De veranderingen in de organisatie van de ideeënvorming binnen D66 betekenden zowel voor de gehele partijorganisatie als voor het Kenniscentrum de facto minder mensen, minder geld en minder ondersteuning. Illustratief daarvoor zijn de gebrekkige archivering en de ontbrekende gegevens over begrotingen voor het bureau tussen 2000 en 2010. Tegelijk met de invoering van de WSPP was D66 voor het eerst in de geschiedenis ook gestopt met de medefinanciering van het wetenschappelijk bureau. Vanaf eind jaren negentig was de bijdrage langzaam afgebouwd, tot op een bedrag van nul gulden in 2001. Het nieuwe Kenniscentrum raakte daarmee volledig afhankelijk van de overheidssubsidie en zo ook van het zetelaantal van de partij – naast een heel klein bedrag aan eigen inkomsten. Door de verkiezingsnederlagen van 2002, 2003 en 2006 bleef de overheidssubsidie in deze periode hangen rond de €165.000 (€200.000).³⁷

Een aantal jaren, van 2001 tot 2005, bemanden dan ook slechts één vaste medewerker, directeur Erik Dees, en een aantal stagiairs het Kenniscentrum. Dees over zijn begin in 2001: ‘Het was een vrij bizarre ervaring om te zien dat het wetenschappelijk bureau vrijwel helemaal

leeggelopen was in de jaren voor mijn komst.’

Het einde van de ‘SWB-werkgroepen’

Op de langere termijn zou de reorganisatie een onbedoeld effect hebben. De reorganisatie betekende namelijk ook het einde van het klassieke systeem van werkgroepen, dat de SWB tot dusverre had gecoördineerd.³⁸ In plaats daarvan werden ‘platforms’ van leden in het leven geroepen, steeds rond een bepaald inhoudelijk thema en grotendeels onder de verantwoordelijkheid van het Landelijk Bureau. Van de oude SWB-werkgroepen vormden uiteindelijk slechts vier zich om tot de platforms: Internationale Zaken, Internationale Veiligheid en Defensie, Volksgezondheid en Duurzame Ontwikkeling. De platforms functioneerden zelfstandig, op basis van eigen verantwoordelijkheid, zodat het Landelijk Bureau en het minuscule Kenniscentrum er weinig tot geen werk meer aan hadden. Alleen als een platform een publicatie uitbracht of een conferentie of studiedag wilde organiseren, speelde het Kenniscentrum nog een faciliterende rol. De langzame overheveling van deze verantwoordelijkheid naar het Landelijk Bureau betekende dat de Stichting in de toekomst meer ruimte zou krijgen voor een eigenstandig onderzoeksprogramma.

Naast de platforms, tuigde de partij ook een nieuwe structuur op, namelijk de ‘virtuele ateliers’. Ze moesten inspelen op de toegenomen behoefte om via het internet kennis en informatie uit te wisselen. In deze digitale discussiegroepen moest gedachtevorming plaatsvinden en online discussie worden gevoerd over actuele onderwerpen, onder leiding van een moderator. Het eerste virtuele atelier opende in 2003 en ging over de oorlog in Irak. Later volgden onder andere discussies over duurzaamheid, vrijheid van onderwijs en kenniseconomie. Ondanks de hooggespannen verwachtingen, waren de virtuele ateliers geen lang leven beschoren. Na twee jaar haalde het Landelijk Bestuur de webpagina weer uit de lucht: de discussies op de online platforms waren van een ‘te sterk wisselend niveau’, de respons op de inbreng van experts bleek minimaal en in veel gevallen was in de discussie zelfs te weinig deskundigheid aanwezig geweest.

De nieuwe taak en functie van het ingekrompen bureau

Met haar integratie in de kaders van het Landelijk Bureau veranderde ook de formele inkleding van het wetenschappelijk bureau. In 2002

wijzigden de statuten van het bureau. Enerzijds smolten het bestuur van het Kenniscentrum en van de partij daardoor samen op nagenoeg dezelfde wijze als in de jaren zeventig en tachtig. Zo werd de voorzitter van de Stichting ook bestuurslid van het partijbestuur en zat de penningmeester ook q.q. in beide organisatievormen. Anderzijds weerklonk in de nieuwe doelstelling van het Kenniscentrum ook een echo uit de jaren negentig: ‘Het onafhankelijk verrichten of doen verrichten van politiek-wetenschappelijk werk op de *middellange en lange termijn* [nadruk auteur] ten behoeve van de vereniging Politieke Partij Democraten 66 en haar fracties in vertegenwoordigende lichamen.’ Het was een opvallende discrepantie tussen de statutaire doelstellingen en de feitelijk werkzaamheden van het bureau in deze periode.

De taak en functie van het Kenniscentrum waren volledig versmolten met de partij. Zo stelt Dees: ‘van mij werd als betaald medewerker van het Landelijk Bureau, zo werd ik ook gezien, verwacht dat ik met allerlei organisatorische zaken meedeed.’³⁹ De wens was dat de Stichting ook ondersteunend werk aan de partij zou leveren. Illustratief daarvoor was dat de organisatie van de partijcongressen voor het grootste deel in handen was van het Kenniscentrum. Zo had het Kenniscentrum een paar jaar lang over elk congres de leiding: Dees bepaalde welke onderwerpen en sprekers bij de verschillende sessies op het congres aan bod zouden komen.

Voor Dees was dan ook niet duidelijk waar de zelfstandigheid van het bureau precies in lag, want ‘eigenlijk was er geen wetenschappelijk bureau meer’. Sterker nog, de alleen opererende directeur herinnert zich dat hij zo nu en dan zelfs te horen kreeg: ‘wees blij dat je een inhoudelijke en goed betaalde baan hebt binnen de partij. Dus ga vooral niet moeilijk doen.’ Dees voegde zich naar de omstandigheden, waarin hij vooral graag bijdroeg aan de wederopstanding van de partij: ‘dan ben je toch meer D66’er dan kritische vriend’. Want, zo vervolgt hij, ‘ik was toch uiteindelijk in dienst van D66, en in zo’n fase moet je niet met allerlei kritische nota’s aankomen richting de partijtop.’⁴⁰

Een sprankje zelfstandig onderzoek

Ondanks alle beperkende omstandigheden, lukte het Kenniscentrum het om enkele onderzoeksactiviteiten te ontplooien. Waar mogelijk organiseerde het Kenniscentrum op eigen initiatief debatten en symposia, met name in aanloop naar verkiezingen. De thematiek liep uiteen

van de kenniseconomie tot onderwijs en van terrorismebestrijding tot milieu en duurzaamheid. En na enige discussie binnen de partij bleef ook *Idee* bestaan, in afgeslankte vorm, voornamelijk gericht op de actuele politiek en met een aanbod van pragmatische oplossingen voor maatschappelijke problemen.

Ook continueerde het project 'Sociaal-liberale perspectieven', dat begin 2000 al was opgezet als samenwerking tussen het wetenschappelijk bureau, de Tweede Kamerfractie en de Programmacommissie. Het doel was om publicaties uit te geven, waarin experts vanuit de partij een prikkelende sociaal-liberale visie gaven op diverse maatschappelijke thema's.⁴¹ Zo publiceerde het Kenniscentrum in 2005, in samenwerking met het platform Kenniseconomie, *Verzekering van onze toekomst*, met speerpunten voor de innovatie van onderwijs en overheid. Hoofdredacteur was onder andere oud SWB-directeur De Vries, op dat moment werkzaam in het bedrijfsleven. In augustus van hetzelfde jaar liet het Kenniscentrum de brochure *Destandaardisatie als grondbeginsel: Zorgen voor vernieuwend onderwijs* van Niels Zwikker het licht zien.⁴² Op basis van gesprekken met elf deskundigen bood het boekje een overzicht van 'het nieuwe leren' in het onderwijs. Opvallend bij de reeks perspectieven was dat het in 1998 door het congres aangenomen 'etiket' van sociaal-liberalisme voor het eerst enigszins richting gaf aan het kleine beetje onderzoek op de agenda van het Kenniscentrum. In de volgende periode zou dit het hoofdonderwerp worden.

Het ultieme dieptepunt

Erik Dees vertrok medio 2005 van zijn post. Zijn functie was daarna een halfjaar lang vacant, wat betekende dat er niemand werkzaam was bij het Kenniscentrum. Het werk van het bureau lag dan ook nagenoeg stil. Het dieptepunt in de geschiedenis van het wetenschappelijk bureau van D66 was compleet.

In januari 2006 kwam aan deze situatie gelukkig een eind, toen het Landelijk Bureau twee nieuwe werknemers aantrok. Gert van Dijk werd de nieuwe directeur van het Kenniscentrum en Frank van Mil kwam als junior medewerker in dienst. Voor de nieuwe directeur was het een sprong in het diepe: 'er was weinig geld en sprake van chaotische toestanden.' Eigenlijk wist Van Dijk niet eens wat hij moest gaan doen. Hij ging daarom op bezoek bij de wetenschappelijke bureaus van andere partijen met de vraag 'wat doen jullie eigenlijk?'. Ook deed hij een ron-

de langs de toen zittende Tweede Kamerleden van D66, maar dat bracht geen stimulerend nieuws. Op de vraag 'wat verwachten jullie van een wetenschappelijk bureau?', was de centrale boodschap vooral 'niet in de weg lopen!'.⁴³ Een treffende samenvatting van het sentiment dat in deze hele periode rond het Kenniscentrum hing.

Al snel kwam vanuit het Landelijk Bureau de vraag aan Van Dijk of hij een rol wilde spelen in de totstandkoming van het verkiezingsprogramma. Met zo weinig middelen kon de in 2005 ingestelde Permanente Programmacommissie (PPC) de denk- en mankracht van het Kenniscentrum goed gebruiken. Het permanente karakter van deze commissie was nieuw: in plaats van commissies in wisselende samenstellingen, die voor elke nationale verkiezing het programma opstelden, werd voortaan structureel, en anticyclisch, aan ideeënvorming voor nieuwe partijprogramma's gewerkt.

De totstandkoming van *Het gaat om mensen*, het verkiezingsprogramma waar Alexander Pechtold mee debuteerde, werd voor Van Dijk de hoofdtaak. De directeur van het Kenniscentrum schreef, dankzij zijn medisch-ethische achtergrond, de gehele paragraaf over gezondheidszorg en hield bij de andere delen zicht op de rode draad. Ook bedacht hij in samenwerking met Joris Backer en Frank van Mil vijf sociaal-liberale 'richtingwijzers', die in de inleiding van *Het gaat om mensen* terechtkwamen. Deze richtingwijzers konden, als de situatie erom vroeg, het handelen van D66 bepalen, zoals 'denk en handel internationaal' en 'vertrouw op de eigen kracht van mensen'. Uit deze laatste sprak het traditionele D66-standpunt: minder macht bij de overheid en meer invloed en verantwoordelijkheid voor de burger. In het volgende hoofdstuk komen deze richtingwijzers uitgebreid aan bod.

Achteraf stelt Van Dijk dat hij, net als Dees, wel meer zelfstandige onderzoeksactiviteiten vanuit het Kenniscentrum had willen ondernemen, maar dat dit gegeven de omstandigheden erg moeilijk was. Van Dijk had bijvoorbeeld ook geen goed zicht op hoe de geldstromen nu eigenlijk liepen, omdat het Landelijk Bureau deze beheerde. Waren er überhaupt potjes om lezingen te organiseren? De stabiliteit van de denkkraft van het wetenschappelijk bureau was in deze politieke economische crisis binnen D66 duidelijk niet gewaarborgd.

Na de desastreuze verkiezingsnederlaag van november 2006 vertrok Van Dijk weer. Voor even was Frank van Mil de enige betaalde medewerker. Van Mil: 'Toen zat ik hier alleen, met eigenlijk nog steeds geen

flauw idee wat ik moest doen.' Even werd zelfs overwogen om het wetenschappelijk bureau op te heffen en het Kenniscentrum om te vormen tot 'een verenigingsbureau dat de ontsluiting van kennis en ervaring van partijleden moest gaan faciliteren'.⁴⁴ De plannen weerspiegelden opnieuw het sentiment in de partijtop over het wetenschappelijk bureau. Van Mil verzette zich daar dan ook fel tegen: 'Iedere partij moet een club hebben die het primaat heeft om moeilijk te doen en bij standpunten te zeggen dit is wat we vinden, maar waarom vinden we dat? Waar baseren we dat op? Wat voor wereldbeeld zit daarachter?'.⁴⁵ Uiteindelijk bleef het Kenniscentrum bestaan en bleef Frank van Mil aan, nu als directeur.

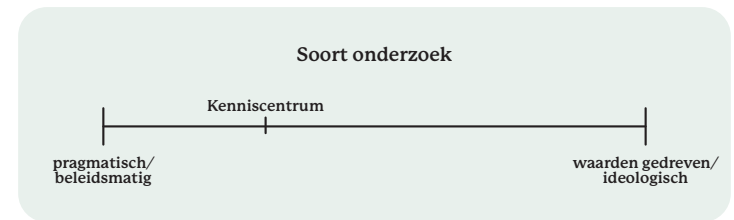
D66 was de eerdere existentiële crises (van 1973-75 en 1982-85) te boven gekomen omdat dat de partij telkens in staat was gebleken zich aan te passen aan de veranderde omstandigheden. Twee keer had de partij zichzelf opnieuw moeten uitvinden. Voor die taak stonden D66 en het Kenniscentrum eind 2006 opnieuw. In de maanden na de electorale klap van 22 november 2006 – de terugval naar drie zetels – zou worden begonnen aan de wederopbouw van de partij en de wederopstanding van het wetenschappelijk bureau.

Tussenbalans

Op de as 'relatie tot de partij' staat het Kenniscentrum op het uiteinde 'sterk hiërarchisch'. Het moge duidelijk zijn dat de stichting tijdens de crisisperiode haar zelfstandige rol en functie verloor en volledig geïntegreerd raakte in het partijkader van D66. Ze kreeg vooral partijpolitieke taken toebedeeld, als een 'uitvoeringsorgaan', en de activiteiten van de stichting waren dienstbaar aan de agenda van de partijtop.

Ook op de as 'soort onderzoek' staat het Kenniscentrum ten opzichte van de periode hiervoor meer richting pragmatisch/beleidsmatig. Het vrije, zelfstandige onderzoeksprogramma dat zo kenmerkend was geweest voor de jaren negentig, was verleden tijd. Ondanks de erbarmelijke omstandigheden, kwamen de onderzoeksactiviteiten niet geheel stil te liggen. Bovenal faciliteerde het Kenniscentrum onderzoek gericht op de korte tot middellange termijn. Wel gaf het sociaal-liberalisme voor het eerst, hoewel nog beperkt, richting aan een deel van de onderzoeksactiviteiten. Ook analyse van Idee laat zien dat het pendulum ten opzichte van de jaren negentig de andere kant op zwaait. Hoewel het sociaal-liberalisme voorkomt in enkele artikelen, hebben de onderwerpen grotendeels van doen met de actuele politiek en pragmatische oplossingen.

Eindnoten

Inleiding

1. Don Mebius, 'Wetenschappelijke bureaus van politieke partijen: van denktanks tot propagandamachines', *de Volkskrant*, 15 juni 2018.
2. Ibidem; Interview met Gerrit Voerman.
3. Zo zegde in de zomer van 2018 het hoofdbestuur van 50PLUS de samenwerkingsovereenkomst met zijn wetenschappelijk bureau op, omdat het 'te kritisch en te onafhankelijk' zou zijn.
4. Hans Goslinga, 'Liever een denker dan een spindoctor', In: CDA-Wetenschappelijk Instituut: *Uit politieke overtuiging. Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, 1977-2017*, pp. 113-117.
5. Wet financiering politieke partijen (Wfpp), <https://wetten.overheid.nl/BWBR0033004/2023-01-01>.

Hoofdstuk 1: Van overleven tot opbouwen (1972-1979)

6. Andere namen uit het eerste stichtingsbestuur: M. Wildenberg, J. Nagtegaal, J. Laan, D. Eisma, P. Karsdorp en S. Bloema.
7. Onder andere gebaseerd op: M. van der Land, *Tussen ideaal en illusie. De geschiedenis van D66, 1966-2003*, Sdu Uitgevers, Den Haag 2003 pp. 112-127; D. Boomsma, *De Keuze van D66*, Boom, Amsterdam 2016.
8. Interview met Erwin Nypels
9. Voor een overzicht van de werkgroepen in de jaren zeventig, zie bijvoorbeeld de SWB-publicatie *Werkgroepen: samenstelling, werkwijze, activiteiten* uit 1977.
10. Zie de SWB-statuten uit 1974, DNPP, archief SWB-D66, I.1.
11. DNPP, archief SWB-D66, I.2.
12. Ibidem.
13. Zie bladzijde 10 van de nota.
14. Zie publicatie *Maatschappij-analyse* uit 1976 van Jan Glastra van Loon en Jan Vis als basis voor het Verkiezingsprogramma van 1977. Zie ook: De 'actiebeginselen' als inleiding op de beleidsprogramma's uit de jaren zeventig.
15. Interview met Erwin Nypels.
16. Interviews met Ruud Stam en Diederik van der Hoeven.
17. Zie voor voorbeelden de online DNPP-repositories, 'Rapporten SWB/Kenniscentrum/VMS'.

18. DNPP, archief SWB-D66, I.7-9, jaarverslag 1978.
19. Interview met Nypels.
20. Bedelbrief penningmeester op 11 mei 1978, zie: DNPP, archief SWB-D66, III.96, 1461.
21. Zie voor voorbeelden de krantenberichten begin jaren zeventig en de online DNPP-repositories, 'Rapporten SWB/Kenniscentrum/VMS'.
22. Voor een uitgebreide blik op Peperbek zie J. Dekker, 'Met een bek vol Peper' in de voorjaars *Democraat* van 2023.
23. Notulen bestuursvergadering 22 februari 1977, archief SWB-D66, I.6.
24. Ibidem, Jaarverslag 1977; Zie ook: '*Werkgroepen: samenstelling, werkwijze, activiteiten*' uit 1977.
25. Brief aan bestuur op 4 april 1977, zie: archief SWB-D66, III.94.
26. Zie HP/De Tijd van 3 mei 1980.
27. Voor verslaglegging van dit SWB-weekend, zie: archief SWB-D66, III.10-16.
28. Boomsma, *De Keuze van D66*, pp. 87-90.
29. Congrestoespraak van Jan Terlouw op 24 november 1973, zie: <https://dnpprepo.ub.rug.nl/13259/>.
30. Zie voor actiebeginselen: https://dnpprepo.ub.rug.nl/11104/1/D66_1977_Bel-Prog.pdf
31. Archief SWB-D66, III.95-98.
32. Zie voor grondslagendiscussie het concept in archief SWB-D66, III.95-99. En een latere versie: https://dnpprepo.ub.rug.nl/86885/1/D66%20Grondslagen%20uit%20Democraat_1978_11_03.pdf
33. Menno van der Land, *Tussen ideaal en illusie*, pp. 158-161.
34. Ibidem.

Hoofdstuk 2: De crisis en het dieptepunt (2001-2006)

35. Interview met Erik Dees
36. Op basis van Interview met oud SWB-voorzitter Gerard Schouw
37. Het bedrag tussen haakjes is gecorrigeerd voor de prijsinflatie in 2022.
38. Deze paragraaf is gedeeltelijk gebaseerd op Menno van der Land, *Langs de Afgrond: tien turbulente jaren in de geschiedenis van D66*, Eburon, Delft 2012, pp. 75-79.
39. Interview met Erik Dees.

40. Ibidem.
41. Op 18 mei 2000 verscheen als eerste *Volksgezondheid in het perspectief van de burger*, van de hand van de emeritus-hoogleraar gezondheidsrecht Henk Leenen. Hij stelde een verplichte basisverzekering voor iedereen voor, waarvan de premie voor een deel inkomensafhankelijk moest zijn.
42. Zie voor meer informatie: de online DNPP-repositories, 'Jaarverslagen van D66'.
43. Interview met Gert van Dijk.
44. M. van der Land, *Langs de Afgrond*, pp. 74-79 en 293-296.
45. Ibidem; Interview met Frank van Mil.

Bronnen I • De interviews

Oud-directeuren VMS

- Erwin Nypels (1973-1974)
- Ruud Stam (1977-1980)
- Diederik van der Hoeven (1981-1989)
- Christiaan de Vries (1990-2001)
- Erik Dees (2001-2005)
- Gert van Dijk (2005-2006)
- Frank van Mil (2007-2016)
- Joost Sneller (2016-2017)
- Coen Brummer (2017-2022)
- Afke Groen (heden)

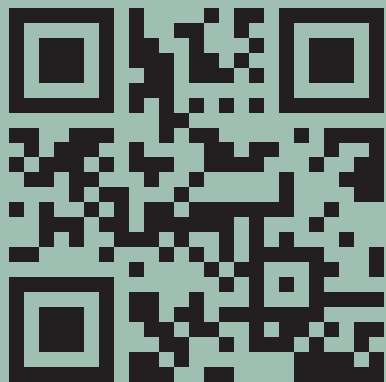
Betrokkenen

- Maarten Verwey, Voorzitter SWB (1977-1980)
- Gerard Schouw, Voorzitter SWB (1998-2000)
- Pieter Jan Dijkman, directeur WI voor het CDA
- Annemarieke Nierop, senior wetenschappelijk medewerker Wiardi Beckman Stichting
- Patrick van Schie, directeur Teldersstichting

Experts

- Prof. S.L. (Sarah) de Lange is Professor 'Political Pluralism' aan de Universiteit van Amsterdam.
- Prof. Dr. G. (Gerrit) Voerman is Hoogleraar ontwikkeling en functioneren van het Nederlandse en Europese partijstelsel.
- Joris Gijsenbergh was politiek historicus verbonden aan Radboud Universiteit en is tegenwoordig werkzaam bij de Kiesraad.
- Britt Vande Walle is promovendus aan de KU Leuven met als onderzoek 'Political Party Think Thanks in België en Nederland'.
- Simon Otjes is politicoloog aan universiteit Leiden, gespecialiseerd in politieke partijen, parlementen, belangengroepen en publieke opinie in Nederland en Europa.
- Prof. dr. Arco Timmermans is bijzonder hoogleraar 'Public Affairs' aan de universiteit van Leiden.

NIEUWSGIERIG?

**SCAN DE QR-CODE
OM JE AAN TE MELDEN
VOOR DE PUBLICATIE**

